

ЩО МОЖЕ ГРОМАДСЬКА АКАДЕМІЯ СЬОГОДНІ?

Максим Стріха
доктор фіз.-мат. наук,
професор,
перший віце-президент
АН вищої школи України,
м. Київ

На світанку української незалежності, 27 листопада 1992 року, на Установчих зборах, що відбулися в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, 50 провідних учених, докторів наук і професорів ухвалили створити Академію наук вищої школи України як базовану на демократичних засадах громадську наукову організацію нового типу, покликану сприяти розвитку науки та вищої освіти в нашій державі. Відтоді Академія пройшла складний і яскравий шлях.

Завдяки своєму засновникові та першому президенту, одному з основоположників напівпровідникової науки в Україні **В.І. Стріці** (1931–1999) вона здобула високий авторитет серед освітянської та наукової спільноти України. Другий президент, відомий учений-геолог **М.І. Дробноход** (1940–2013) зумів вивести Академію з кризи, яка спіткала її на межі тисячоліть після передчасної смерті В.І. Стріхи. Під керівництвом третього президента, знаного ученого-інформатика **О.Г. Наконечного**, Академія живе й діє в складні й трагічні часи російсько-української війни, яка розпочалася в 2014 році незаконною анексією Криму і триває до цього часу.

Сьогодні Академія об'єднує майже 500 дійсних членів, професорів і докторів наук, які створили відомі наукові школи, представляють усі галузі знань та всі університетські центри держави. Серед них – члени Національної та галузевих академій наук, авторитетних закордонних наукових товариств, лауреати визнаних вітчизняних та міжнародних наукових премій. Академія є співорганізатором численних вітчизняних та міжнародних наукових конференцій, а організовані нею вже впродовж двох десятиліть академічні читання пам'яті В.І. Стріхи стали помітним форумом вітчизняної науки з унікальним форматом, де учені з різних галузей знань можуть плідно спілкуватися поміж собою. Академічні нагороди Святого Володимира, Ярослава Мудрого, Миколи Кравчука високо цінуються науковою спільнотою.

Академія завжди послідовно виступала на підтримку розвитку університетської науки, вважаючи цю ланку критично важливою як для вищої освіти, так і для всієї наукової системи держави в цілому. Представники Академії стали учасниками розробки багатьох законів України, урядових постанов, інших важливих нормативних документів. Мовознавці-академіки АН ВШ України склали основу правописної комісії, яка вперше за 30 років зуміла розробити на основі консенсусу всіх провідних лінгвістів нову редакцію українського правопису, затвердженого в 2019 році Урядом. Делегований Академією на посаду заступника міністра освіти і науки України автор цих рядків забезпечив ухвалення нової редакції Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (що передбачила, зокрема, створення Національного фонду досліджень та запровадження базового фінансування наукової роботи в ЗВО), приєднання України як асоційованого учасника до Рамкової програми ЄС «Горизонт 2020». Дійсні члени Академії **І.О. Анісімов**, **О.П. Воробйова**, **О.В. Пронкевич** плідно працюють у складі Наукового комітету Національної ради з питань розвитку науки і технологій. Цей перелік імен і здобутків можна вести далі.

Меморандуми про співпрацю об'єднують сьогодні Академію з Міністерством освіти і науки України, Національною академією наук України, Українським союзом промисловців і підприємців, та низкою провідних вишів.

Масштабне вторгнення РФ в Україну завдало тяжкого удару всій українській науці, й Академії наук вищої школи зокрема. В обложеному Маріуполі від російського снаряду загинув основоположник соціології на Донеччині академік **Б.В. Слющинський**. Багато дійсних членів академії, що працюють в установах тривалий час прифронтових Харкова, Миколаєва, Запоріжжя, інших міст, що зазнали ворожих атак, змушені були залишити рідні домівки. Їхні колеги в усій Україні сьогодні героїчно підтримують навчальний процес та наукову роботу в умовах постійних ракетних атак ворога, частих перебоїв із електрикою, водою та теплом та скороченого через воєнну скруту фінансування.

Академія стала однією з перших наукових організацій, яка ще наприкінці лютого, в перші дні вторгнення, закликала міжнародну наукову спільноту до бойкоту науки й науковців путінської Росії, що несуть свою частку відповідальності за розв'язану проти України злочинну війну. Академія постійно відгукувалася на виклики, які війна поставила перед українською наукою та вищою освітою. З метою збереження унікальних наукових шкіл вона запропонувала, зокрема, встановити, що підготовка бакалаврів на період війни та повоєнної відбудови здійснюється з використанням нормативів, встановлених Постановою КМУ від 07.08.2002 №1134 для магістрів принаймні за спеціальностями: 102 Хімія, 104 Фізика та астрономія, 105 Прикладна фізика та наноматеріали, 153 Мікро- та наносистемна техніка.

Ще рік тому Академія збиралася урочисто відзначити своє 30-ліття, приурочивши до цієї дати низку заходів і подій. На жаль, життя внесло корективи в ці плани. Вже понад дев'ять місяців український народ героїчно відбиває рашистську навалу. Але й за таких умов учені зібралися на конференцію (частина перебувала в конференц-залі Українського союзу промисловців і підприємців на Хрещатику, частина брала участь у роботі з інших локацій, і навіть з інших країн).

За доброю традицією, конференція розпочалася з вручення академічних нагород. За довголітню працю задля налагодження тісних та ефективних зв'язків між наукою і виробництвом академічну Нагороду Святого Володимира було присуджено президенту УСПП **А.К. Кінаху**. У подячному слові Анатолій Кирилович наголосив на ролі науки в той час, коли українці обороняють свій цивілізаційний вибір. Академічну Нагороду Ярослава Мудрого було присуджено **А.І. Мокію, І.М. Хом'яку, І.М. Шевчуку, М.І. Фатулі, В.Г. Бодрову, О.Б. Головку, А.О. Ткаченку** за їхні проривні роботи в різних галузях знань. Нагороду Михайла Кравчука за досягнення в галузі математики присуджено **Ю.С. Мішурі**.

Конференція затвердила повноваження академіків і почесних академіків, обраних відділеннями в 2022 році. Новими почесними академіками АН вищої школи України стали визначний учений-фізик, президент НАН України, директор Інституту теоретичної фізики ім. М. Боголюбова НАН **А.Г. Загородній** та визначний учений-шекспірознавець, директор Шекспірівського центру в Стретфорд-на-Ейвоні Бірмінгемського університету **Майкл Добсон**. Звертаючись до учасників конференції по відеозв'язку, професор Добсон розповів про свої давні й плідні творчі зв'язки з українськими колегами і висловив захоплення українським народом, який веде боротьбу за свободу проти тиранії. Він наголосив: приміщення, де нещодавно відбувалося різдвяне прийняття Шекспірівського центру, було прикрашене цього року українськими прапорами. Відомо, що сам професор бере активну участь у допомозі ЗСУ.

Виходячи з реалій часу, майже половина обраних академіків представляла цього року галузі, пов'язані з національною безпекою. П'ять академіків поповнили новостворене відділення національної безпеки (академік-секретар – доктор юридичних наук, професор, генерал-лейтенант **В.А. Тимошенко**), ще п'ять – оновлене відділення психології, педагогіки і міждисциплінарних

проблем розвитку людини (академік-секретар – доктор педагогічних наук, професор, генерал-лейтенант **В.В. Крутов**). До відділень увішли провідні вчені, що працюють у вищих систем МОН, СБУ та Міноборони.

Поповнилася академія й відомими фахівцями в інших сферах. Серед них – директор Інституту археографії та джелознавства ім.М.С. Грушевського НАН **Г.В. Панакин**, декан географічного факультету КНУ імені Тараса Шевченка **С.П. Запотоцький**, заступник директора НДІ українознавства МОН **А.І. Павко**, професори провідних університетів України.

У доповіді президент Академік **О.Г. Наконечний** зазначив:

«Минула наша конференція відбулася 27 березня 2021 року, в умовах ще відносно мирного часу (російсько-українська війна вже тривала сім років, але ще тільки на Донеччині та Луганщині). А тому весь сьогоднішній звітний період розбито навпіл датою 24 лютого 2022 року, коли біда прийшла в кожен українську оселю. Початок повномасштабного вторгнення повністю змінив ту систему координат, в якій працювала доти наша Академія.

Сьогодні саме життя вимагає перегляду тих завдань, які ми визначили на Конференції 27 березня 2021 року. На мою думку, зараз нашим головним завданням безумовно повинна стати участь у процесах збереження та відновлення наукової та освітньої інфраструктури держави, зруйнованої російською агресією. Це має відбуватися, зокрема і з використанням механізмів міжнародної підтримки – адже без продуманого «плану Маршалла» говорити про перспективи «високої науки» в Україні сьогодні взагалі не випадає.

До списку наших нових пріоритетів пропоную також включити:

сприяння розвитку насамперед тих досліджень та розробок, які мають першочергове значення для зміцнення обороноздатності та стійкості держави в умовах критичної зовнішньої загрози (у тому числі і в царині соціогуманітаристики);

допомога науковцям, викладачам, науковим установам та закладам вищої освіти з прифронтових регіонів та переміщеним з окупованих територій;

донесення до світової академічної спільноти правди про агресію росії проти України.

Саме це закріплено в проектах документів, які я закликаю обговорити.

*На завершення я ще раз вітаю всіх академіків-засновників, учасників історичних Установчих зборів 27 листопада 1992 року. На жаль, їх уже небагато, але вони є в цій кімнаті і на конференц-зв'язку. Я бачу правника **В.Г. Буткевича**, мовознавця **О.І. Чередниченка**, математика **В.Ю. Слюсарчука** – прошу вибачення, якщо не помітив ще когось. Вітаю також новообраних академіків, які сьогодні долучаються до традиції, сформованої багатьма славними попередниками. Бажаю всім нам сьогодні сили духу, здоров'я, бадьорості і незламної віри в Перемогу, яку наближає й наша з вами праця!*

Слава Академії наук вищої школи України!

Слава Україні!»

Виступаючи в обговоренні доповіді, визначний учений-астроном, академік НАН і почесний академік АН вищої школи України **Я.С. Яцків** зазначив: *«мене хвилює стан науки й освіти в Україні після перемоги. Американці не дадуть вказівок, що нам робити. Це повинні визначити самі українці. Очевидно одне: наукові структури, успадко-*

вані від колишнього срср, вже не відповідають реаліям і потребам сьгоднішньої України». На думку вченого, таким структурам, як АН вищої школи, повинна належати чільна роль у майбутніх дискусіях на цю тему.

Відомий учений-лінгвіст, учасник Установчих зборів 27 листопада 1992 року, академік-секретар відділення філології, мистецтвознавства і масових комунікацій **О.І. Черденіченко** нагадав: за 30 років Академія пройшла яскравий шлях. Число її дійсних членів збільшилося від 50 до майже 500, з'явилися нові наукові відділення. Вчений наголосив: нашу перемогу наближає сьогодні збільшення радіусу дії наших ракет. Але не меншою мірою наближає її і розширення сфери побутування української мови та культури, яке лишає дедалі менше простору різним міфологемам «руського міра». І тому роль гуманітаристики на сьогоднішньому етапі ніяк не можна недооцінювати.

Академік-секретар відділення економіки **С.А. Циганов** розповів, що понад 40 учених цього найбільшого в Академії відділення вже активно долучилися до дискусій щодо оптимальних шляхів повоєнних трансформацій. Наприкінці листопада відділенням спільно з Українською асоціацією економістів-міжнародників та Центром «Синтез» КНУ імені Тараса Шевченка було проведено представницьку конференцію на цю тему. При цьому однією зі складових успішності таких трансформацій має стати тісна взаємодія науки та бізнесу.

Академік-секретар відділення психології, педагогіки та міждисциплінарних проблем розвитку людини, засновник спецпідрозділу «Альфа» й перший командувач АТО в 2014 році **В.В. Крутов** наголосив: війна є перевіркою для кожної людини. Вона дає змогу чітко зрозуміти: хто ми є. Важливо, що Академія в обставинах війни поведла себе гідно. Далі учений зупинився на загрозах, які стоять перед нами і в повоєнний період. Посттравматичний стресовий синдром довго лишатиметься випробуванням для психічного стану суспільства. Десятки тисяч людей страждатимуть від фантомних болів, наслідків контузій. Успішно долати ці проблеми можна лише за співпраці фахівців різних профілів, і вони стануть пріоритетними для наукового відділення Академії, яке очолює В.В. Крутов.

Взявши участь в обговоренні, президент УСПП, прем'єр-міністр України в 2001–2002 роках **А.К. Кінах** наголосив: і в повоєнний період нам потрібно зберегти ту синергію зусиль, яку маємо зараз. Ще два десятиліття тому литовський колега **А. Бразаускас** застерігав тодішнього українського прем'єра: Литва, попри політичні розбіжності, вміє об'єднуватися навколо стратегічних національних інтересів. Відсутність такого вміння в середовищі українських політиків призвела, як відомо, до тяжких наслідків. А.К. Кінах також підкреслив те, що саме наука повинна сказати вагоме слово при розробці майбутнього плану відновлення України. Саме тому УСПП вважає надзвичайно важливою співпрацю з ученими, об'єднаними в АН вищої школи України.

Автор цих рядків розповів про хід виконання проекту Академії, підтриманого Українським науково-технологічним центром і спрямованого на відстеження і розвінчування російських фейків у ядерній сфері. Ще з перших днів повномасштабного вторгнення однією з його мотивацій рашисти називали начебто потайки реалізовану «програму створення української атомної бомби».

Саме своєчасна реакція української наукової спільноти показала світові безглуздість таких тверджень. Коли заяви про «українську атомну бомбу» стали звучати надто вже неправдоподібно, росіяни переключилися на тему «української брудної бомби». Команда виконавців проекту ще наприкінці вересня повідомила відповідальним українським інституціям про зміну вектора російських дезінформаційних зусиль, і це дозволило добре підготуватися до заяв шойгу та інших рашистських посадовців, які прозвучали в останній декаді жовтня. Важливо, що в РФ досі не полишають цієї вигадки, хоч інтенсивність її просування на зовнішні ринки істотно зменшилася після того, як світ знову масово не повірив Москві (і в цьому була немала заслуга українських учених).

Конференція прийняла ухвалу, де за пропозицією О.Г. Наконечного зафіксовано нові пріоритети на майбутній період війни та повоєнної відбудови. Здобутки Академії упродовж її першого 30-ліття та стратегічні завдання зафіксовані в ухваленій конференцією Резолюції. У ній, зокрема, наголошується: «своєю тридцятирічною сумлінною роботою Академія та її учені сприяли тому, що українська наука лишалася спроможною продукувати критично важливі для національної безпеки результати і в сфері сучасних технологій, і в царині гуманітаристики, а українська вища освіта, попри численні випущені в неї критичні стріли, готувала висококваліфікованих фахівців, які сьогодні в надзвичайно складних умовах забезпечують життєдіяльність держави в усіх сферах».

Конференція прийняла також дві постанови організаційного характеру. За повідомленням сил оборони Запоріжжя, колишня в.о. ректора Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького **Л.Ю. Москальова** вступила в змову з представниками окупаційної влади та виконувала організаційно-розпорядчі функції в незаконних органах влади, сформованих на окупованій території, виправдовує збройну агресію проти України, окупацію частини території України, запроваджує на тимчасово окупованій території стандарти освіти держави-агресора. Враховуючи це, конференція ухвалила затвердити Рішення Президії Академії від 7 липня цього року про виключення Л.Ю. Москальової зі складу Академії та припинення її повноважень члена Президії Академії та академіка-секретаря наукового відділення педагогіки і психології.

Конференція також ухвалила додатково обрати до складу Президії **В.В. Крутова**, академіка-секретаря наукового відділення педагогіки, психології та міждисциплінарних проблем розвитку людини, та **В.А. Тимошенка**, академіка-секретаря наукового відділення національної безпеки.

У заключному слові О.Г. Наконечний наголосив: перші 29 років Академія працювала, як тепер зрозуміло, у комфортних умовах. Війна і повоєнна відбудова вимагатимуть від кожного з нас напруження всіх сил. Адже повоєнний світ буде вже іншим, і Україні потрібно буде знайти своє гідне місце в ньому. А сьогодні ми всі живемо вірою в наш народ, у Збройні сили України, і надією на те, що наступна конференція Академії відбудеться вже в мирний час. А те, що така громадська структура, як АН вищої школи України, вже знайшла собі гідне місце в нашій науковій системі, підтверджено її справами і здобутками. ■